

Inleiding: het onderzoek

Dit boek over de opvang en (re-)integratie van Belgische vrouwen en kinderen die terugkeerden uit de Koerdische detentiekampen in Noordoost-Syrië, start niet vanuit een interesse naar thema's zoals radicalisering, extremisme of jihadisme, maar eerder vanuit verontwaardiging. Verontwaardiging over het volgende korte radiobericht tijdens het VRT-ochtendnieuws begin maart 2018:

Honderden vrouwen en kinderen van IS-strijders verblijven in Koerdische kampen in het noorden van Syrië. Vrouwen die bewust een keuze gemaakt hebben om naar Syrië te vertrekken. De Koerden willen hen nu terug naar hun eigen land sturen. Onder de gevangenen vrouwen en kinderen zijn ook heel wat Belgen, die graag terug naar huis willen om het normale leven weer op te pikken. Dat vertelden ze aan onze redactie. (...)

Belgische vrouwen en kinderen in Koerdische gevangenschap kunnen in theorie hulp krijgen van onze overheid als ze zich aanmelden bij de Belgische ambassade in Turkije. Maar dan moeten ze de kampen kunnen verlaten en dat kan alleen op verzoek van de Belgische autoriteiten. Daarna zouden ze op eigen houtje de Turkse grens moeten oversteken om zich daar aan te geven.

Ondanks de onmogelijkheid om de Koerdische detentiekampen te verlaten en de levensgevaarlijke risico's om de Turkse grens te bereiken en over te steken, lokte dit bericht hevige, politieke en publieke discussies uit over een mogelijke terugkeer van de vrouwen en hun kinderen. De politiek, justitie, de media en de publieke opinie beschouwden hen als staatsgevaarlijk en extreem geradicaliseerd. De vrouwen hadden er bewust voor gekozen om deel te nemen aan de gewelddadige terreurstrijd van IS. Ze hadden er bewust voor gekozen om zich met geweld te richten tegen de waarden van onze democratische rechtsstaat. Bovendien ging het om vrouwen die kinderen op de wereld hadden gezet om ze op te voeden en te indoctrineren tot toekomstige strijders. De kinderen zelf werden beschouwd als geradicaliseerd, geïndoctrineerd en ernstig getraumatiseerd. Ze werden toekomstige terroristen of 'tikkende tijdbommen' genoemd. In werkelijkheid ging het om een 25-tal Belgische vrouwen en 57 Belgische kinderen.

Na tien jaar als psycholoog, kinder- en familietherapeut betrokken te zijn in wetenschappelijk onderzoek naar de re-integratie van kindsoldaten in Colombia, Noord-Oeganda en Oost-Congo en in onderzoek naar de impact van onderdrukking, geweld en extreme armoede op het leven van kinderen in Bolivia en Palestina, kenden we de onmenselijk destructieve gevolgen van deze uitlatingen en hun onderliggende opvattingen. Om te weten wie deze vrouwen en hun kinderen werkelijk waren, bezochten we met een team van artsen en psychologen tweemaal de Koerdische detentiekampen in Noordoost-Syrië: een eerste keer in oktober 2018 en een tweede keer in juni 2019. In totaal ontmoetten we in de kampen 41 Belgische kinderen en 14 Belgische vrouwen. Ongeveer 80% van de kinderen was jonger dan 6 jaar. De meerderheid van hen waren baby's, peuters en jonge kleuters. Het waren kinderen zoals alle andere kinderen, die eropuit waren om te spelen en te leren, maar opgesloten zaten in extreem onmenselijke omstandigheden die ze moesten proberen te overleven.

We waren getuige van het medische en psychologische leed dat deze kinderen en hun moeders moesten ondergaan. Het gebrek aan hygiëne, onvoldoende zuiver drinkwater en een ernstig tekort aan voeding toonden zich duidelijk in de medische vaststellingen. Bijna alle kinderen en moeders hadden chronische diarree. Worminfecties en luizen waren zeer frequent aanwezig. Ongeveer 70% van de kinderen jonger dan 5 jaar was chronisch ondervoed (*stunting*) met als gevolg een vertraging van de lengtegroei en gewichtstoename, en een toenemende ontwikkelingsachterstand. Boven de leeftijd van 5 jaar was de ondervoedingsgraad 50%. Meerdere moeders en kinderen hadden uitgebreide brandwonden en nog steeds niet geheelde orthopedische oorlogsletsels, die verdere medische opvolging of een heelkundige behandeling vereisten (Loots et al., 2018, 2019).

Ook psychologisch werden we geconfronteerd met kinderen die onrustig, snel afgeleid, vluchtig en minder betrokken waren. Ze reageerden meer geagiteerd en overbeweeglijk. Hun spel toonde duidelijke tekenen van psychologische stress, die hen verhinderde ontwikkelingsbevorderende leerervaringen op te doen. Ook het jarenlange gebrek aan onderwijs had een nefaste impact op de taalverwerving, de cognitieve ontwikkeling en de schoolse vaardigheden van vooral de oudste kleuters en schoolkinderen. De toenemende ontwikkelingsachterstand die ze opliepen, hypothekeerde in toenemende mate hun toekomstige integratie in het onderwijs.

De verhalen van de moeders over de keuzes die ze maakten, wat er was gebeurd en welke toekomst ze voor ogen hadden, stonden in schril contrast met het gangbare publieke en politieke debat in België en andere Europese landen. Een eerste belangrijk verschil was de reden van vertrek: gaande van gewoon en ongestoord moslim kunnen zijn, tot broeders en zusters in nood gaan helpen en partner, familieleden of vrienden vergezellen. Andere belangrijke thema's in hun verhalen waren de onderdrukking, de vernedering, de intimidatie, de terreur en

het geweld waarmee de meeste vrouwen en ook de kinderen werden geconfronteerd tijdens hun verblijf bij IS en in de Koerdische detentiekampen. Voor de toekomst hoopten ze op een normaal leven voor hen en hun kinderen. Met 'normaal' bedoelden ze: zo snel mogelijk het gebeurde vergeten en achter zich laten, rust vinden, een goede moeder zijn voor hun kinderen, en opnieuw gaan studeren en iets maken van hun leven.

Door het maatschappelijke discours over deze Belgische vrouwen en hun kinderen als staatsgevaarlijke terroristen en vijanden van onze samenleving duurde het drie jaar voor de Belgische overheid overging tot hun repatriëring uit de detentiekampen. Uiteindelijk keerden in de periode tussen 2019 en 2022 in totaal 20 vrouwen en 49 kinderen terug naar België.

Na hun terugkeer vroegen de meeste vrouwen en ook kinderen diegenen die hen drie tot vier jaar geleden bezochten in de detentiekampen, te mogen ontmoeten. Ze vroegen of we hen konden ondersteunen. De teruggekeerde vrouwen waren al voor hun terugkeer naar België bij verstek veroordeeld tot een gevangenisstraf van vijf jaar vanwege deelname aan activiteiten en ondersteuning van een terroristische groep. Bij aankomst werden ze onmiddellijk aangehouden en naar een gevangenis gebracht. De kinderen werden opgevangen in kindziekenhuizen voor medisch onderzoek. Daarna werden ze onder toezicht van een Vlaamse jeugdrechter of de Franstalige jeugdhulp geplaatst in jeugdinstellingen of bij hun Belgische families, die hen in het kader van de jeugdzorg opvingen als pleeggezin, terwijl hun moeders hun gevangenisstraf uitzaten.

Om de (re-)integratieprocessen van de vrouwen en kinderen actief te ondersteunen in de uitbouw van een nieuw leven en een toekomst in België, opteerden we als psychotherapeuten en onderzoekers voor relationeel actieonderzoek. Relationeel actieonderzoek is een onderzoeksmethode waarbij de onderzoekers zich niet als buitenstaanders op een afstandelijke en neutrale manier opstellen, maar deel worden van hun eigen onderzoek om vanuit deze positie de deelnemers aan het onderzoek actief te ondersteunen en bij te staan in het veranderen en verbeteren van de leefsituaties waarin ze zich bevinden.

Door onze keuze voor relationeel actieonderzoek werden de vrouwen en kinderen niet doelbewust ingeschakeld om ons gegevens te bezorgen voor een studie naar de opvang en re-integratie van vrouwen en kinderen die terugkeerden uit Syrië. Relationeel actieonderzoek is geen onderzoek over andere personen of waarin anderen worden gebruikt om onderzoeksgegevens te verzamelen. Het is onderzoek voor en met de personen die eraan deelnemen. De deelnemers aan het onderzoek worden als co-onderzoekers betrokken in het onderzoek, op een relationeel ethische wijze. Relationele ethiek betekent dat de onderzoekers de deelnemers aan het onderzoek ontmoeten vanuit een oprechte en geëngageerde nieuwsgierigheid naar 'wie' ze zijn en niet 'wat' ze zijn, met een blijvende

interesse in hun uniek zijn en hun anders zijn dan onszelf. Deze ethische houding ligt aan de basis van oprechte dialogen, die ons uitnodigen tot wederzijdse openheid en wederzijds vertrouwen om van elkaar te leren wat we zelf nog niet wisten. Het delen van ervaringen, ideeën en inzichten op deze gelijkwaardige wijze van samenwerking leidt uiteindelijk tot diepgaandere kennis en inzichten dan wat we kunnen leren uit onderzoek waarbij onderzoekers zich als buitenstaanders afstandelijk en neutraal opstellen.

Zestien vrouwen en hun 35 kinderen namen deel aan het onderzoek. Ze werden co-onderzoekers met wie we samen probeerden om de opvang en hun (re-)integratie in de Belgische samenleving zo goed mogelijk te laten verlopen, vanuit een deelname aan hun dagelijkse ervaringen en hun dagelijkse leven. Gedurende meer dan vier jaar doorstonden we met elk van hen hun re-integratieproces. Onze dialogische gesprekken en gezamenlijke kritische reflecties over onze acties en wat er gebeurde, werden de belangrijkste bronnen van wederzijds leren over de opvang en (re-)integratie van de teruggekeerde vrouwen en kinderen vanuit hun perspectief. Wat de kinderen betreft, deden we dit aan de hand van narratieve, creatieve en op kunst gebaseerde onderzoeksmethodes. Het vertellen en maken van verhalen aan de hand van creatieve en kunstzinnige activiteiten creëerde ruimte voor hun stem en voor het delen van hun ervaringen, maar ook ruimte om anders en helend te leren omgaan met wat zij ervoeren.

Voor meer informatie over het onderzoek en de wijze waarop alle kennis, ervaringen en verhalen werden verwerkt en samengebracht in dit boek, verwijzen we naar een gedetailleerdere beschrijving van de onderzoeksmethode in de bijlage.

Dit boek beschrijft hoe - in de periode van 2019 tot 2025 - de opvang en de re-integratie van 16 Belgische vrouwen en 35 kinderen die terugkeerden uit de Koerdische detentiekampen in Syrië, verliepen vanuit hun perspectief of, beter geformuleerd: vanuit ons perspectief. Het is een integratie van enerzijds de ervaringen en verhalen van de moeders en de kinderen, en anderzijds onze ervaringen en onderzoeksbevindingen. Het boek is daarom geschreven vanuit een verstrengeling van verschillende stemmen en perspectieven:

- de *cursieve tekst* is het perspectief van de moeders, de kinderen en ook andere sporadische deelnemers aan het onderzoek, zoals pleegouders en leerkrachten;
- de *gewone tekst* is ons perspectief als psychologen/psychotherapeuten en actieonderzoekers.

De cursieve verhalen zijn een selectie, die het duidelijkst weergeeft hoe de opvang en (re-)integratie werd ervaren binnen de vijf belangrijkste thema's die naar voren kwamen uit het gezamenlijke onderzoeksproces: het vertrek, de terugkeer, de hereniging, het animatiefilmproject, de school.

Hoe is dit boek opgebouwd?

- In het eerste deel - *'Het verhaal van Zaynab, de moeder die haar kinderen niet terugkreeg'* - brengen we het volledige verhaal tot eind 2024 van een van de teruggekeerde vrouwen en haar drie kinderen. Het verhaal toont vlijmscherp waarmee ongeveer alle vrouwen en kinderen werden geconfronteerd bij de terugkeer, opvang en (re-)integratie in onze samenleving. Drie van de vijf hiervoor vermelde belangrijke thema's komen hier aan bod: het vertrek, de terugkeer en de hereniging.
- In het tweede deel - *'En toen gingen we naar Syrië'* - worden deze thema's verder uitgewerkt: het vertrek, de terugkeer en de hereniging.
- Het derde deel - *'De kinderen als gids'* - is een pleidooi voor jeugdzorg en onderwijs vanuit het perspectief van het kind. Het bestaat uit twee delen: het animatiefilmproject en de school. Daarin worden handvatten aangereikt om ondersteuning en onderwijs te bieden aan kinderen uit oorlogsgebieden die onderdrukking, geweld en extreme armoede ontvluchtten in de hoop veiligheid en bescherming te vinden in onze samenleving.
- In het vierde deel - *'Thema's voor de toekomst'* - presenteren we de verworven kennis en inzichten met betrekking tot de opvang en (re-)integratie van de vrouwen en kinderen in de vorm van thema's voor de toekomst om recht te doen aan ouders en kinderen in gelijksoortige situaties. De thema's werden geformuleerd in dialoog met de meeste vrouwen die meewerkten aan het onderzoek en na het nalezen en bespreken van de voorgaande delen. Ze zijn bedoeld als een uitnodiging tot gezamenlijke reflectie met al diegenen die vrijwillig of beroepshalve betrokken zijn in de praktijk en het beleid van de opvang en de (re-)integratie van kinderen en hun ouders in onze samenleving.
- Het vijfde en afrondende deel bevat de getuigenis van Samira.

De belangrijkste, enigszins angstaanjagende onderzoeksbevinding is de ernst van de destructieve impact van polariserende discoursen vanuit een vijandige oorlogslogica op de samenleving. Door de vrouwen en kinderen vanuit een vijandig wij-zij-denken te categoriseren, te problematiseren en te reduceren tot staatsgevaarlijke terroristen werden ze ontdaan van hun menselijkheid en blootgesteld aan mensonterende overheidsbeslissingen en praktijken in de zorg- en hulpverlening.

Deze beslissingen en praktijken bezorgden zowel de vrouwen als de kinderen ten onrechte heel wat menselijk leed, verwarring en verdriet, waardoor een geslaagde integratie werd bemoeilijkt en dreigde te mislukken.

We benoemen dit als angstaanjagend, omdat we getuige waren van de snelheid waarmee onze samenleving in de ban raakte van het polariserende vijandsdiscours met betrekking tot de teruggekeerde vrouwen en hun kinderen en hoe subtiel dit discours binnensloop in de media, de publieke opinie, justitie, het politieke beleid en de zorgverlening, meer specifiek in de Vlaamse jeugdhulpverlening. De terughoudendheid en het wantrouwen ten opzichte van de vrouwen bij verschillende begeleiders in de jeugdzorg drukten zich expliciet en impliciet uit in het woordgebruik tijdens gesprekken en in de verslagen. Ze zetten een toon die een constructieve samenwerking onmogelijk maakte. De dehumanisering die hiermee gepaard ging, liet zowel bij de moeders als bij de kinderen sporen na. Zeker de scheiding van de moeders en hun kinderen bij aankomst op de luchthaven en de langdurige onzekerheid met betrekking tot een hereniging leidden tot relationele en psychologische schade bij de moeders en de kinderen, maar ook tussen moeders en kinderen.

Andere begeleiders en hulpverleners hadden daarentegen wel de moed en de relationele deskundigheid om het dominante, maatschappelijke vijandsbeeld kritisch te relativiseren en een hand te reiken aan de vrouwen en kinderen als medemens met eigen ambities en eigen aspiraties met betrekking tot een (re-)integratie in de samenleving. Van hen leerden we de kracht van relationele ethiek in de uitbouw van oprecht wederzijds vertrouwen als basisvoorwaarde voor een vlotte en humane (re-)integratie.

Bovendien stellen we vast dat het polariserende vijandsdiscours ten onrechte fout was, omdat de maatschappelijke verbeelding van de teruggekeerde vrouwen als geradicaliseerde, extremistische jihadisten, die er bewust en vrijwillig voor kozen om naar Syrië te vertrekken en zich aan te sluiten bij het extreme en gewelddadige gedachtegoed van IS, niet strookte met de realiteit van de vrouwen, zoals we al opmerkten tijdens onze bezoeken aan de Koerdische detentiekampen in 2018 en 2019. De beeldvorming vanuit een individu-gericht perspectief, dat de verantwoordelijkheid voor het vertrek naar Syrië bij de vrouwen legde, had geen oog voor de complexiteit van de context waarin de beslissing om te vertrekken tot stand kwam. Een contextanalyse van hun verhalen over het vertrek, zoals gepresenteerd in deel 2 van dit boek, toont dat geen van de zestien teruggekeerde vrouwen die meewerkten aan dit onderzoek, naar Syrië was vertrokken met de intentie te strijden tegen het Westen. Hun vertrek naar Syrië was eerder het gevolg van een complexe sociale dynamiek, die gekenmerkt werd door enerzijds een toenemende maatschappelijke en familiale uitsluiting en anderzijds een groeiende verbondenheid met radicaal-islamitische groepen of personen in hun buurt, school of familie, op een moment dat de vrouwen de overstap maakten van minderjarige jongeren naar jongvolwassenen. De belangrijkste thema's in hun zoektocht naar een eigen identiteit waren op dat ogenblik in hun leven: familie, partnerrelaties, studies, werken, huwen, een eigen

gezin, eigen kinderen en ongestoord hun geloof kunnen belijden. Ook de westerse onverschilligheid voor het buitensporige oorlogsgeweld tegen het Syrische volk was een belangrijk thema dat verschillende van hen raakte. Sociaaleconomische, religieuze en persoonlijke maatschappelijke uitsluiting en/of familiale problemen bemoeilijkten en verhinderden deze ambities en aspiraties. Toch leefden deze ambities en aspiraties nog sterk bij de meeste vrouwen tijdens onze bezoeken aan de detentiekampen in 2018 en 2019. Bovendien waren het ook nog steeds deze ambities en aspiraties die de vrouwen koesterden bij hun terugkeer naar België in de hoop een normaal leven te kunnen uitbouwen met en voor hun kinderen.

“N. vertelde over de aanhoudende bombardementen waarin ze wekenlang zat met haar oudste zoon, terwijl ze zwanger was van de jongste. Ze stond er helemaal alleen voor en moest bedelen voor eten en onderdak. Ze blikt hierop terug alsof ze in een oorlogsfilm meespeelde. Ze heeft dit samen met haar kinderen overleefd en ze zijn hieruit geraakt. Dit maakt haar trots en geeft haar kracht om in het heden te staan en naar de toekomst te kijken. Ze vindt dat ze reeds veel heeft bereikt sinds haar terugkeer, maar wil verder geraken om haar droom om chef-kok te kunnen zijn in haar eigen restaurant te realiseren. N. voelt zich geen slachtoffer van trauma, maar eerder iemand die eruit geraakte; iemand die dit samen met haar kinderen overleefde.” (Etnografisch dagboek, 21 november 2025)

Deel 1

Het verhaal van Zaynab

**De moeder die haar kinderen
niet terugkreeg**

Het bezoek

22 december 2020. Het is berekend. We staan voor de stalen poort van de gevangenis te wachten op de klik van de deur om naar binnen te gaan, niet vermoedend dat deze klik de volgende jaren een belangrijke betekenis zou krijgen. Bij elke poort en ijzeren deur in de gevangenis moet men aanbellen en enkele tot meerdere minuten wachten op de deurbel, volledig overgeleverd aan en afhankelijk van de willekeur van het gevangenisstelsel. Wachten krijgt hierdoor een bijzondere betekenis. Het wordt een machtsinstrument dat vanaf de aankomst duidelijk maakt wie de tijd beheert en de regels bepaalt. De reeks wachtende deuren bij het betreden van de gevangenis krijgt steeds meer de betekenis van een overgangsritueel tussen de door de tijd gestuurde wereld van de samenleving en de tijdloze leefwereld in de gevangenis.

“Voor wie komen jullie?”, vraagt de persoon aan het onthaal. We fluisteren een naam alsof het taboe is die uit te spreken. Zaynab is een vrouw van 24 jaar oud, die twee maanden geleden met haar drie kinderen terugkeerde uit Syrië. Tijdens de dagen die voorafgingen aan het bezoek deelden we verschillende bedenkingen en vragen: “Wat maakte dat ze naar Syrië is vertrokken? Waarom zat ze niet in een van de detentiekampen, zoals de andere vrouwen die we bezochten tijdens onze bezoeken in 2018 en 2019? Zou ze tot aan haar terugkeer bij Islamitische Staat zijn geweest? Is ze nog IS-gezind? Zou ze een ‘echte’ zijn? Hoe zal ze zich opstellen? Is ze wel te vertrouwen? Wat als ze gevaarlijk is?” Ons denken werd tijdelijk in beslag genomen door het stereotiepe beeld dat maatschappelijk overheerste.

Zich kunnen ontkoppelen van een heersend, categoriserend discours blijkt niet evident te zijn. Dit vraagt extra aandacht en waakzaamheid. Het is pas door stil te staan bij de geruisloze impact van dit maatschappelijk discours op ons denken en handelen dat we erin slagen ons open te stellen voor haar perspectief. Wie is deze vrouw achter het label van ‘Syriëstrijdster’? We beseffen dat we naar hier kwamen om een persoon te ontmoeten met een eigen, uniek verhaal, los van categorieën en stereotypen. Met enige zenuwachtigheid nemen we plaats in een van de ruimtes voorzien voor het sociaal bezoek. Een onverwacht jonge vrouw komt afwachtend binnen, met bezorgde ogen en een terughoudende blik. Ze begroet ons op een timide manier en gaat tegenover ons aan de bezoektafel zitten.

We stellen ons voor als psychologen/psychotherapeuten en onderzoekers van de Vrije Universiteit Brussel. Wanneer we vertellen dat we tweemaal de detentiekampen in Noordoost-Syrië bezochten, is Zaynab onder de indruk. “*Waren jullie dan niet bang?*”, vraagt ze.

Een moeilijk te beantwoorden en ongemakkelijke vraag, want vanuit haar ervaringen heeft bang zijn waarschijnlijk een heel andere betekenis dan voor ons. Hoe dan ook, het ijs is gebroken.

Terug zijn in België is een opluchting voor Zaynab, maar de scheiding van haar kinderen is enorm zwaar. Sinds hun aankomst in België op 15 oktober 2020 heeft ze haar kinderen van 7 jaar, 6 jaar en 4 jaar oud niet meer gehoord of gezien. Ze vertelt dat haar kinderen erg belangrijk zijn en eigenlijk ook de reden waarom ze vandaag nog leeft. In de gevangenis heeft ze het moeilijk. Ze heeft last van angst- en paniekaanvallen, slapeloosheid, flashbacks, black-outs, zelfverwonding, depressie en suïcidale gedachten. Bijna ononderbroken vertelt Zaynab over de flashbacks die haar kwellen. Ze vertelt over haar vertrek naar Syrië, over wat ze ginder meemaakte na haar aankomst, over de vlucht uit de Syrische stad Raqqa, over de ontsnapping uit de Koerdische detentiekampen, over haar ondergedoken verblijf in het Syrische stadje Sarmada dicht bij de Turkse grens, over haar verblijf van een jaar in Turkije, over de terugkeer naar België en vooral over hoezeer ze zichzelf haat en verafschuwt. Ze haat zichzelf vanwege het geweld en de vernederingen die ze moest ondergaan en doordat ze als een dier werd behandeld: *“Ik weet niet wie ik ben. Ik kan niet meer beslissen voor mezelf. Jarenlang werd er voor mij beslist, jarenlang moest ik doen wat werd gezegd, jarenlang leefde ik in angst.”* Ze haat zichzelf vanwege haar vertrek naar Syrië en wat ze haar kinderen heeft aangedaan: *“Ik ben helemaal kapot vanbinnen. Ik ben net als Raqqa, totaal verwoest.”* De stad Raqqa werd in 2017 volledig verwoest door bombardementen en beschietingen en bleef achter als een onmogelijk op te ruimen puinhoop. *“Ik kan niet leven met deze puinhoop. Daarom denk ik aan zelfmoord, om verlost te zijn van alles. Alleen voor mijn kinderen blijf ik leven. Zij houden me in leven. Ik ben naar België teruggekeerd omdat ik het te moeilijk had en wenste om een behandeling te krijgen. Ik heb mijn kinderen naar hier gebracht om voor hen te kunnen zorgen.”*

Na twee uur ronden we het gesprek af met een afspraak voor een volgend bezoek. Onder de indruk van Zaynabs verhalen verlaten we de gevangenis. Wat zou het voor haar en haar kinderen betekenen wanneer de samenleving deze levensverhalen zou negeren of reduceren tot het stigma van Syriëstrijder? Wat zou het betekenen als we samen met haar enkele verhalen over Syrië konden neerschrijven en delen? Samen besloten we om dat te doen.

Ze was pas 14

Ze was pas 14. Heel bleek, gekleed in een zwarte jurk met een hoofddoek half over het hoofd en met veel angst in haar ogen. "Wat is er gebeurd? Wat is er met haar gebeurd?", vroeg ik. "Dit is zijn nieuwe slaaf", antwoordde mijn man wijzend naar zijn vriend. "Hij heeft haar als geschenk gekregen." "Slaaf? Hoe kan je iemand slaaf noemen terwijl ze erbij staat? Dit is geen slaaf. Dit is een kind", flitste het door mijn hoofd. Ik schaamde me voor wat er werd gezegd. Hij beval haar met me mee te gaan naar de kamer. Ik wist niet wat ik haar moest zeggen. Ik was te bezorgd. Ze was zo angstig, zo jong en helemaal alleen op een doodvreemde plaats. Haar lichaam beefde en ze staaarde verlegen naar de grond. Ik ging naast haar op het bed zitten.

Leila was haar naam. Ze kwam van Sinjar in Noordwest-Irak en behoorde tot de Koerdische Jezidi-gemeenschap. Ze had twee broers en drie zussen. Ze dacht dat haar broers in trainingskampen zaten. Haar zussen raakte ze kwijt. Ze dacht dat ze nog in de gevangenis zaten of dat ook zij aan mannen werden verkocht. Ik voelde me schuldig want ook mijn man behoorde tot dit soort mannen. Langzaam begon ze haar verhaal te vertellen: "We zaten thuis en plots boem. IS kwam het dorp binnen. Paniek! Iedereen liep weg. We maakten ons klaar om weg te lopen, maar ze stonden al voor de deur." Toen ze dit vertelde, verkrampte mijn lichaam. "Neen, meisje toch, neen!" Ik voelde me zo schuldig. Mijn man was een van hen. Ze vervolgde: "We moesten meegaan en alles achterlaten. De mannen en vrouwen werden gescheiden. Mijn papa en mijn broers werden meegenomen. Mijn moeder was aan het roepen. Mijn vader keek zo bezorgd. Iedereen was aan het huilen en in paniek. We werden met de vrouwen meegenomen." Het was de laatste keer dat ze haar broers en vader had gezien. Later hoorde ze dat haar vader en alle oudere mannen werden gedood.

Leila werd met haar moeder en zussen naar een gevangenis in Mosul gebracht. Daar werden ze gescheiden volgens leeftijd en schoonheid. Leila kwam terecht in een groep vrouwen die naar Raqqa werden gebracht. In Raqqa werd ze opgesloten in een overvolle vrouwengevangenis waar ze enkele maanden verbleef tot een man uit Saudi-Arabië langskwam om een vrouw te kopen: "Ik moest eerst met hem meegaan naar een kamer en me uitkleden, zodat hij me helemaal kon bekijken of alles in orde was. Daarna heeft hij me meegenomen." Ze werd nadien nog een paar keer doorverkocht aan andere mannen om uiteindelijk te worden geschonken aan de vriend van mijn man. Ik schaamde me dood. Ik kreeg echt hartpijn: "Dit kan toch niet. Zulke jonge meisjes." Ze zat op het bed te snikken. Ik begon met haar mee te huilen en probeerde haar voorzichtig te troosten.

Zijn vriend liet haar in ons huis wonen. Telkens wanneer hij terugkeerde van het front, kwam hij langs om haar seksueel te gebruiken. In het begin was ze bang voor mij. Ze was erg op haar hoede. Ze dacht dat ik haar zou bevelen: "Ga koken. Ga wassen. Ga dit doen, ga dat doen." Ze verwachtte dat ik haar zou gebruiken als slaaf. Ik heb haar direct propere kleren gegeven en gezegd dat ze haar mocht gaan douchen, maar dat weigerde ze. "Wij douchen ons niet om vies te blijven, zodat die mannen niet aan ons komen", zei ze. Leila haar lievelingsprogramma op tv was *Tom & Jerry* en ze hield ervan te spelen met mijn pasgeboren dochter. Wanneer mijn man en zijn vriend er waren, gedroeg ze zich als een robot. Ze durfde niets te doen en deed onmiddellijk alles wat mijn man of zijn vriend haar bevelen. Mijn man en zijn vriend vonden dit normaal en heel leuk. Het waren toch maar slaven, alsof dit geen mensen zijn. Het was voortdurend "Leila, doe dit" en "Leila, doe dat". Soms werd het me te veel en dan deed ik het in haar plaats. Dat maakte hem razend. Op een keer sloeg hij een volle kop koffie stuk in mijn gezicht. Het was Leila, niet ik, die de kop koffie moest brengen. Zij was de slaaf en zij moest het doen. Ik nam het niet langer. Ook al sloeg hij me telkens opnieuw totaal in elkaar. Ik nam het niet dat ze van een gewoon meisje een dienaar maakten met wie ze alles konden doen.

Geregeld kwam de vriend van mijn man haar halen; dan weigerde ze tevergeefs om mee te gaan. Ze beefde en huilde. Op een avond besloot hij haar te verkrachten in haar eigen kamer. We zaten samen in de salon toen hij Leila vroeg mee te gaan naar de kamer. Ik dacht: ga maar; hij zal je niet in mijn huis verkrachten. Tien minuten later hoorde ik de muren bonken, het gebonk van hoe hij haar tegen de muren sloeg. Ik hoorde hoe hij haar mond dichtkneep om het roepen te dempen. Gebonk, geroep, stampen... Het was zoals een gevecht. Ik dacht dat ik ontplofte: "Niet bij mij. Niet in mijn huis!" Ik liep naar de kamer en klopte op de deur. Het kon hem niet schelen, hij deed gewoon verder. Die mannen waren zo walgelijk, ze hadden geen respect, ze waren barbaars. Mijn man trok me weg, sleurde me naar de kamer en gooide me op het bed: "Het zijn je zaken niet. Hou je mond. Je hebt hier niets mee te maken."

Ik heb die nacht niet geslapen. Ik had haar die avond niet meer gezien. Leila mocht niet uit haar kamer komen tot de volgende ochtend toen ze weg waren. Ze kwam verlegen en beschaamd de keuken binnen met haar hoofd naar beneden. Ik keek naar haar. Haar gezicht en mond waren opgezwollen. Haar lippen zagen paars. Overal had ze blauwe plekken. Ze kwam huilend naar me toe en viel in mijn armen. Ik probeerde haar overeind te houden en te troosten. Ik zei haar dat ze voortaan in mijn kamer mocht slapen. Sindsdien sliepen we dicht tegen elkaar in hetzelfde bed, telkens wanneer de monsters er niet waren. Leila was echt klein. Het was echt een klein meisje. Ze was voor mij een kleine zus geworden.

De mishandeling en pesterijen stopten maar niet. Wanneer ze met de Belgische en Franse mannen samen zaten, werd ze naar binnen geroepen. Ze moest haar borsten tonen en zich helemaal uitkleden. Ik hoorde hoe ze haar uitlachten en vernederden. Je kon als vrouw niets doen. Je kon nergens heen. Ik voelde me machteloos. Leila vroeg me eens waarom zij zo werd gepest en behandeld en niet ik: "Omdat ik zogezegd moslima ben en jij als Jezidi de duivel aanbidt." Terwijl ik antwoordde, besepte ik: "Leila, je moet gewoon moslima worden." "Maar ik ben geen moslima en wil het ook niet worden", antwoordde ze. "Doe gewoon alsof, leer bidden en leer je gedragen volgens de regels, dan mogen ze je dit niet meer aandoen. Gelovigen mogen ze zo niet behandelen." Vanaf dan begonnen we samen de Koran te lezen. Ik leerde haar eerst de *Sjahada*, de eerste zuil van de islam die getuigt dat er maar één god is en dat is Allah, en Mohamed is zijn profeet. Ik leerde haar de vier volgende zuilen van de islam: bidden, vasten, de pelgrimstocht naar Mekka en het geven van aalmoezen. Ik leerde haar '*Al hamdoulilah irabi el3almeen*' en alle volgende verzen van het gebed. Ik leerde haar hoe ze zich moest zuiveren voor het gebed en hoe ze zuiver kon leven. Ze leerde het allemaal tot in detail. Weken en weken heeft het geduurd. Toen mijn man terugkwam, zag hij haar bidden en in de Koran lezen. Ik zei hem dat Leila ervoor had gekozen om moslima te worden en dat ik haar alles aan het leren was. Hij ging haar ondervragen en stond versteld van haar kennis over de islam. Hij contacteerde zijn vriend om te melden dat er een probleem was: "Die Leila, die bidt en is bekeerd." Ook zijn vriend kwam haar ondervragen en moest vaststellen hoe grondig ze de islam kende. Hoe dan ook hield het hem niet tegen om haar te blijven verkrachten. Toen Leila hem begon aan te sporen om tijdig te bidden en zich te gedragen als goede moslim naar haar toe, raakte hij in de war en kreeg hij het moeilijk. Hij verdween voor een paar weken. Toen hij terugkwam, werd Leila naar de salon geroepen waar een bijeenkomst van meerdere mannen plaatsvond. Ik hoorde vanachter de deur dat een van hen zei dat ze voortaan een zuster was en dat ze vrij was. Ze kon het niet geloven. Van slaaf en gebruikte vrouw tot: "Ik ben vrij!" Toen ze weg waren, schreeuwden we het samen uit.

Meer dan 720 nachten huilde ik

Meer dan 720 dagen heb ik elke nacht in mijn bed liggen huilen voor wat mijn kinderen was overkomen toen we onderweg waren naar huis. Zelfs mijn tranen, die mijn enige troost waren, droogden uiteindelijk op. Het was 10 uur 's avonds en heel donker. We waren met acht vrouwen en tien kinderen. Alle kinderen waren jonger dan 4 jaar. We waren net uit de laadbak gestapt van de pick-up die ons twee dagen eerder wegbracht uit Raqqa. Een voor een werden we aan een checkpoint gefouilleerd door Koerdische soldaten. Ook de kinderen werden gefouilleerd tot en met hun pampers, ondanks de extreme koude. Het ging er brutaal aan toe. We werden vastgepakt, voortgeduwd, weggetrokken en toegeschreeuwd. De kinderen waren heel stil en zeiden geen woord. Ze klampten zich vast aan mijn been en hielden me angstig vast. Ik voelde hun hartjes snel kloppen, maar toch hielden ze zich stil.

We moesten weer instappen. We wisten niet wat er ging gebeuren of waarheen we werden gebracht, tot we in de verte vele tenten zagen, bedekt met blauw plastic en omringd door een ijzeren omheining. Ik dacht dat ze ons naar de grens met Turkije brachten, niet naar een Koerdisch gevangenenkamp. Wat moet ik de kinderen vertellen? Hoe kon ik hen overtuigen dat alles in orde is en dat we hier veilig zouden zijn? Mijn hart brak toen ik naar mijn kinderen en de andere baby's en peuters keek.

Ze brachten ons in het tentenkamp naar een grijze gang met een lange rij kantoren waarvan de meeste op slot waren. We moesten neerzitten op een vieze en ijskoude betonnen vloer. De kinderen waren uitgeput en hadden honger. De kleintjes konden amper hun ogen openhouden. We moesten dringend hun pampers verversen. Uren hebben we daar gezeten op die vieze en ijskoude grond. De enkele kantoren die openstonden, lagen propvol met vrouwen en kinderen die probeerden te slapen. Ze lagen naast en op elkaar op de grond. De kinderen waren doodmoe maar konden niet inslapen. Ze zeurden en huilden onophoudelijk. Er waren geen matten, geen dekens en geen kussens. We hadden alleen de grond om op te zitten of te liggen. Ik voelde de botten bevroren van elk lichaamsdeel dat in contact kwam met de betonnen vloer. Het deed verschrikkelijk veel pijn. We gebruikten pamperzakken, de pakken van natte doekjes en onze tassen als kussens voor de kinderen om ervoor te zorgen dat hun hoofdjes niet op de grond lagen. Ik bedekte de gezichtjes van mijn kinderen met een sjaal om hen te beschermen tegen de koude. De volgende dag werden ze huilend wakker van de pijn. Ze konden niet meer stappen, niet meer bewegen. Overal deed het pijn. Twee weken zaten we opgesloten in deze ruimte. De kinderen hun gezichten werden donkerrood en heel droog en hard. Ik pelde elke dag de brokken dood vel van hun gelaat. Het meest walgelijke waren de toiletten. Je zag er wormen

rondkruipen en overal lagen uitwerpselen. Het stonk er afschuwelijk. Hier kon je geen kinderen laten komen. We gebruikten voor hen pampers om naar het toilet te gaan. Na twee weken kregen we een tent. Twee ijzeren palen met daarover een wit zeil waarvan we de buitenzijden met aarde bedekten om ze staande te houden. Van alle kanten kwam de koude wind de tent binnen, langs onderen en via de ritssluitingen en vensters. Dag en nacht droegen de kinderen niet één maar twee jassen en nog hadden ze het superkoud. Ze beefden en staarden klappertandend voor zich uit. Ik controleerde voortdurend hun hartslag, die steeds trager werd. Ze begonnen anders te ademen. Ademen ging niet meer vanzelf. Het inademen van de koude lucht begon pijn te doen. Ik zag dat ze het alsmat moeilijker kregen.

Het lukte me niet meer om de ritssluiting van de tent naar beneden te trekken en te sluiten. Het lukte niet langer om mijn duim en wijsvinger samen te brengen. Ik voelde en controleerde mijn vingers niet meer. Ze waren helemaal verstijfd. Ook de handen en voeten van de kinderen werden rood en verstijfd. Ik zag hoe ze moesten lijden zonder tranen. Huilen ging niet meer. Mijn zoon van zeven maanden werd hoe langer hoe zwakker. Hij kroop niet meer rond, bewoog amper en at niet meer. De volgende ochtend opende hij alleen nog zijn ogen en probeerde hij met moeite rond te kijken. Ik zag hoe zijn skelet door zijn gelaat en huid heen steeds meer zichtbaar werd. Het was heel moeilijk om hem zo langzaam te zien sterven.

Die dag kwam er een arts van het Rode Kruis langs. Ik zag dat hij schrok toen hij mijn zoon zag. Hij gaf aan dat de jongen zijn bewustzijn ging verliezen en onmiddellijk naar het ziekenhuis moest worden gebracht. Hij werd meteen op intensieve zorg opgenomen. Toen ik hem daar in dat kleine bedje zag liggen aan baxters en monitors, wist ik dat ik er alles aan moest doen om niet terug te keren naar het tentenkamp. Via de nooduitgang van het ziekenhuis verdween ik met de kinderen.

Ergens onderweg naar huis

Ik neem heel snel kaas, frisdrank, koekjes en een pot Nutella uit de rekken en stop alles snel in de zwarte plastic zakken die ik meebracht. De witte zakken van de winkel zijn te doorschijnend. Men zou kunnen zien dat het geen Syrische producten zijn. Dag en nacht moet ik oppassen dat niemand merkt dat ik en de kinderen geen Syriërs zijn. De mensen hier houden je voortdurend in het oog en letten op elk detail. Ik moet steeds observeren wat hun gewoontes zijn en zorgen dat we precies hetzelfde doen en dat we ons voortdurend aanpassen aan hun levensstijl.

Opnieuw een checkpoint. Opnieuw moet ik proberen mijn zenuwen te controleren, zodat ze absoluut niets merken. Een man met zwarte bivakmuts steekt zijn hoofd door het raam van de bus: "Wie zijt gij? Wie is uw man? Wie is uw broer? Waar woont ge? Hoelang woont ge hier? Vanwaar komt ge? Beschrijf me precies waar ge woont? Welke straat? Van welke familie komt ge? Wat is de naam van de familie?" Ondertussen kijkt hij heel oplettend naar mijn houding en die van de kinderen. Hij spreekt de kinderen aan om te horen of ze correct Syrisch spreken. Als hij ons ontmaskert, worden we onmiddellijk aangehouden en weggebracht met het risico dat we verdwijnen of worden verkocht. Ik merk hoe de kinderen het gevaar aanvoelen. Ze vertellen precies wat ik hen thuis heb aangeleerd om te zeggen en te doen wanneer we in gevaar zijn.

Gepakt met dozen en zakken open ik de voordeur van het appartementsgebouw waar we een flat huren. Een buurman staat in de gang. "Kinderen, ga al maar naar binnen, naar oma." De kinderen lopen naar boven en ik roep op mijn mama die er niet is. Aan de deur van de flat staan de schoenen van oma, opa en mijn broers die er zagezegd zijn. Voortdurend stelt iedereen me hier heel persoonlijke vragen om zoveel mogelijk te weten te komen wie ik ben. Geheimen bestaan niet. Telkens opnieuw moet ik creatief zijn om ter plekke antwoorden te verzinnen, opdat ze niet weten dat ik een alleenstaande buitenlandse vrouw ben. Ik en mijn kinderen zouden worden gekidnapt, overvallen of vermoord. We zouden een te gemakkelijke prooi worden.

"Kan ik je zakken dragen? Moet ik je ergens naartoe brengen? Kan ik je facturen regelen? Moet ik de gasfles naar boven brengen? Wil je mijn auto lenen?" Voortdurend bieden mannen mij hulp aan en willen ze taken overnemen die volgens hen niet gepast zijn voor vrouwen. Meestal voel ik snel aan wat hun eigenlijke bedoelingen zijn. Ik heb geleerd van hun gelaat af te lezen of ze al dan niet te vertrouwen zijn. Op een dag wandelde ik met de kinderen langs een winkelcentrum naar een kindermanege. Ik merkte dat we werden gevolgd door twee mannen op een bromfiets. Plots stonden ze in het winkelcentrum en gingen ze uit elkaar terwijl ze naar ons toekwamen. Ik zei tegen de kinderen dat ze elkaar een

stevige hand moesten geven en samen moesten blijven. We stapten vlug naar een plaats waar veel mensen stonden. Snel belde ik een taxichauffeur die ik kon vertrouwen: "Kom ons onmiddellijk halen. Ik word gevolgd. Ik kom niet met de kinderen naar de parking, kom ons binnen halen." Hij kwam in het winkelcentrum en hielp me de kinderen naar de auto te brengen. De twee mannen stapten op.

Elke week lees ik in de krant dat kinderen vermist zijn, vrouwen worden vermoord en lijken naast de snelweg worden teruggevonden. Ik ben net 20 en leef met drie kinderen tussen kidnappers, overvallers, maffia, mensensmokkel en organhandel. Ik moet steeds heel voorzichtig zijn en elke stap die ik zet, moet ik goed afwegen.

Het vertrek

Zaynab was 16 toen ze op 25 juli 2013 naar Syrië vertrok, na een moeilijke en turbulente periode te hebben doorgemaakt. Meerdere pogingen tot zelfdoding vanaf de leeftijd van 14 jaar leidden tot een opname in de jeugdpsychiatrie en tot ambulante en residentiële opvang in een jeugdinstituut, naar thuisbegeleiding en uiteindelijk een korte opname in de psychiatrische afdeling van een ziekenhuis drie maanden voor haar vertrek. *"Het was al een jaar bezig. Je hoorde het overal, van burens, je ouders, op school, in het nieuws... Heel veel jongens die plots vertrokken naar Syrië. We hoorden vertellen: die is weg en die is weg en die is vertrokken. Iedereen was ermee bezig. Het leefde echt in onze omgeving. Zelf was ik niet bezig met dit gedoe. Het interesseerde me ook niet. Ik was er zelfs tegen. Het waren vooral jongens die vertrokken en ik dacht: wat gaan die daar gaan strijden, het zijn geen soldaten."* Na haar laatste poging tot zelfdoding door conflicten thuis en moeilijkheden op school werd Zaynab na een maagspoeling opgenomen in de psychiatrische afdeling van een ziekenhuis. Daar verbleef ze als minderjarige tussen volwassenen in crisisopvang, in afwachting van een plaats in de bijzondere jeugdzorg.

Na enkele dagen wachten en na een voorval van seksueel grensoverschrijdend gedrag door een van de volwassenen in de psychiatrische afdeling pakte ze haar spullen en ging ze terug naar huis. *"Ik had een vriendin die dichtbij woonde in een straat waar heel veel mensen zijn vertrokken. Ze sprak er de hele tijd over. Ze zat in een groep van vriendinnen van wie de broers waren vertrokken. Haar vriend was vertrokken en zij wilde ook weg. In het begin sprak ze er niet over, maar toen ik in contact kwam met de andere meisjes, begonnen ze echt van:*

'We moeten weg. Het is daar echt goed en hier worden we niet geaccepteerd.' Mijn vriendin begon video's te sturen en ze spraken er veel over: 'Ik wil weg. Ik wil weg. Ik wil vertrekken.' Zo ben ik er eigenlijk ingetrapt, spreken over iets heel onbekends, dat heel spannend is, dat heel... Voilà, ze hebben me echt zo binnengetrokken in hun groepje en in contact gebracht met hun broers op Facebook. Die waren heel verzorgd, heel goed gekleed. Je zag ze in mooie villa's en in een heel mooi landschap. Ze zeiden dat ze het daar heel goed hadden. Hier zei iedereen: 'We moeten vertrekken, we gaan vertrekken', maar niemand vertrok. En ik zat thuis en echt vanuit het niets dacht ik: het is hier niet goed, ik ben niet goed. Waarom zou ik ook niet vertrekken? Wat heb ik te verliezen?'

Ondertussen had Zaynab contact met de broers van haar vriendinnen. Ze moedigen haar aan om te komen: *"Ze vertelden me dat vrouwen er werden behandeld als prinsessen: 'Niemand spreekt je aan; niemand raakt je aan. De vrouwen hebben hier alles. Je kan hier doen wat je wil. Je kan hier gewoon thuisblijven. Je kan hier gaan studeren. Het is hier beter dan in België. Hier heb je vrijheid.' En ze begonnen ook over de islam te praten en de manier waarop zij dit zagen. Ze spraken ongeveer elke dag met mij."* Mee door de sociale druk van haar vriendinnen begon Zaynab een hoofddoek, een lang zwart kleed (abaya) en zwarte handschoenen te dragen. Ze begon te bidden, las de Koran tijdens de schoollessen, luisterde naar jihadistische muziek en op haar kamer hing ze jihadistische vlaggen, net als bij haar vriendinnen. *"Op die leeftijd had ik iets gevonden waarmee ik bezig kon zijn. Wanneer ik naar buiten ging keek iedereen: 'Wat heeft die nu aan? Waarom bedekt ze haar handen?'"* Je krijgt aandacht en je vergeet je problemen. *Je bent bezig met andere dingen. Het zorgde thuis voor ruzie, want het mocht niet. Dus ik deed het. De leerkrachten riepen me apart om te praten. Ze maakten zich zorgen en probeerden me te begrijpen, maar het kon me niet meer schelen. Ik zat in mijn wereld. Er waren examens, er waren heel veel problemen thuis, maar ik was bezig andere dingen te ontdekken en te leren. Ook de directeur van de school riep me bij zich, omdat hij werd gecontacteerd door ouders van andere leerlingen die zich zorgen maakten over mijn Facebookpagina. Ik moest de dingen die erop stonden onmiddellijk verwijderen. Verder heeft hij niemand gecontacteerd. Hij was wel in shock, maar spijtig genoeg heeft hij niemand ingeschakeld."*

Een van de Belgische chatvrienden in Syrië met wie ze voornamelijk contact had, begon te praten over trouwen en voerde de druk op: *"In het begin, toen we contact hadden via Facebook en WhatsApp, was het eerder van: misschien zal ik wel vertrekken, maar ik weet het niet. Dat zat nog niet in mijn hoofd, maar hij bleef zeggen: 'Je moet nu komen, kom vandaag. Probeer morgen te komen. Je moet binnen drie dagen komen, anders gaat het niet meer lukken (...). Je moet nu vertrekken.' Dat heeft hij heel veel gedaan. Het was niet gemakkelijk voor mij om zomaar te vertrekken. Ik was benieuwd en ik wilde ergens anders gaan leven en weg zijn van al die problemen, maar zomaar vertrekken..."*